

IULIAN GRIGORIU, MA Student
 Department of Philosophy
 University Dunărea de Jos, Galați

SUFLETUL OMULUI ÎN CONCEPȚIA LUI PLOTIN ȘI A MITOLOGIEI HERMETICE

Resume

L'âme est la vie même et elle detient en soi l 'harmonie de l'univers, la formes des êtres, le sensible, elle est le soutien de l'existence inclusivement de la matière inanimée. Plotin a eu des expériences extracorporelles et a goûté la beauté du Soi immortel. Mais pourquoi les âmes se trouvent fermés ici dans des corps ? L'explication du sage Plotin auprès de celle du mythe hermésien constitue une aventure intellectuelle des plus accomplies et poétique. L'âme rationnelle du philosophe, fermée dans le corps comme dans un prison, descendue de la connaissance totale dans une situation à pleurer, tend vers la compréhension de l'intelligible.

Născut în Egipt, la Lykopolis și studiind filosofia la Alexandria, cu Ammonius, Plotin își formulează concepția filosofică la maturitate, pe linia marelui său înaintaș, Platon. Întemeietor al neoplatonismului, va aborda și problema sufletului omenesc, aducând un plus de sistematizare și mister într-o epocă în care coexistă o seamă de concepții echivalente, cum am fi mitologia de tip gnostic, precum și doctrina creștin-timpurie. Albert Camus surprinde cu foarte multă elocință situația filosofiei lui Plotin în contextul istoric al apariției sale: „Sufletul lumii provine la el din stoicism. Lumea sa inteligibilă se trage din Aristotel. Iar sinteza lui păstrează un accent cu totul personal. Oricum însă, el este atras de explicarea rațională a lucrurilor. Și din acest motiv, tragedia sa personală oglindește în același timp drama metafizicii creștine. El se preocupă de destinul sufletului, dar vrea deasemenea, urmîndu-și maestrul, să readucă devenirea între limitele formelor intelectuale. Materialul conceptual nu s-a schimbat la Plotin; singură afectivitatea se agită în noi căutări. Aici e tot parfumul mesajului plotinian: un anumit tragism în această străduință de a turna afectivitatea în formele logice ale idealismului grecesc.”¹ Filosoful francez observă cu multă acuratețe că țelul filosofiei plotiniene este unul foarte înalt, acela de a întemeia practic o religie, doar în cadrul filosofiei grecești.

În acest context, gnosticismul, anterior și contemporan creștinismului, se manifestă practic în același sens. Nici astăzi părerile comentatorilor nu sunt unanime referitor la statutul gnosticismului. Este acesta religie sau nu? Culiianu², pe urmele lui Hans Jonas și Wilhelm Bossuet, susține că ar fi o religie, Remus Rus dimpotrivă, crede că cel mai bine i s-ar potrivi gnosticismului termenul de „fenomen filosofico-religios”, deoarece nu posedă o doctrină sistematică³. Festugiere sau Puech sînt doar doi dintre cei mai importanți cercetători ai domeniului. H. Ch. Puech, în *Fenomenologia Gnozei*, o descrie ca fiind „un stil de viață,

¹ Albert Camus, *Eseuri*, ed. Univers 1976, p.322

² în *Gnozele dualiste ale Occidentului*, ed. Polirom 2002, p.72 și urm

³ vezi prefața la *Filosofia hermetică*, ed. Univers enciclopedic 1995, p.7

comportament existențial, cunoaștere absolută, care mîntuiește prin ea însăși"⁴. Camus socotește gnosticismul o „erezie creștină”. Totuși nu trebuie uitat că ea a premers creștinismului. Cîtîndu-l pe Jean Guilton, aderă la următoarea caracterizare:

„... în locul actelor eterne ale voinței divine, lovituri de teatru sau inițiative pătimate; greșelile înlocuind cauzele; în locul contopirii a două naturi în persoana lui Hristos întrupat, dispersarea particulelor divine în materie; în loc de istorie, o succesiune de acte fără legătură între ele; amestecarea carnalului și a spiritualului; și ca să rezumăm totul în locul distincției dintre eternitate și timp, un timp saturat de influențe eterne și-o eternitate străbătută, scandată de tragedii”⁵.

În ceea ce ne privește, atunci cînd abordăm sistemul mistico-metafizic al lui Plotin, ori literatura gnostică, nu o facem neapărat pentru a desprinde de aici vreun adevăr care extrapolat în limbajul de azi și supus cutumelor științei să ne elucideze mai mult decît estetic, logic și emoțional. La fel cotăm și intuițiile (geniale, desigur), dar niciodată revendicate, ale poezilor, rezultate doar din conjuctura și contingenta limbajului, a situațiilor de limbaj ce pot îmbrăca cadru ontologic sau gnoseologic, datorită puterii în sine de penetrare a metaforelor. Nici măcar nu-l vom urmări pe mag în detaliul demonstrațiilor sale, ci vrem doar să luăm contact cu o experiență deosebită, cu o elaborare dusă în toate consecințele ei. Insolitul întreprinderii lui Plotin merge pe linia lui Platon (și chiar a unui Aristotel, mai pragmatic, cum se știe). Cîștigul său constă însă în contaminarea de patos filosofic, de exegeză a înaintașilor, de abordare coerentă, de frumusețe și coerență. Culmea este că din asemenea construcții, modele ale sufletului, eului și lumii, putem extrage mai multe foloase decît din cele fastidios sistematice, precum întîlnim la idealistii nemți (Schelling⁶ și Fichte⁷, de pildă, care se inspiră din modelele antice) ori în ipotezele de azi ale filosofilor, care, coroborate cu pătrunderea științei nu fac decît să confirme în cheie esențială zone întregi ale mitului. La urma urmelor, cădem de acord cu exegetul lui Plotin (l-am numit pe Grigore Tăușan) care afirmă foarte frumos că „orice sistem metafizic nu poate fi fals”⁸ și, am adăuga noi, asta pentru că *nu poate* fi fals, și nici nu se pune problema de a fi sau nu pur și simplu adevărat. Atunci ce ne interesează pe noi la asemenea autori, precum Platon, a cărui linie și concepție asupra sufletului o urmează și magul Plotin? În primul rînd, cum spune Grigore Tăușan, urmărim „mulțumirea... artistică a individului”⁹, dar mai ales, „dacă un atare sistem va putea produce o momentană *halucinație* a absolutului, el și-a atins scopul”¹⁰.

Ierarhia lumii la Plotin

Lumea este creația unul Zeu Suprem dinspre care lumea este o emanație, o purcedere, o generare. În primul rînd, există Binele, Unul, Eternul, Infinitul¹¹, incalificabil,

⁴ vezi prefața la *Gnoza și gnosticii*, de Clement Alexandrinul, Paideia, 1999, apud. Lucian Grozea, p.8.

⁵ J. Guilton, *Le temps et l'Eternite chez Plotin et Saint Augustin*, cap II, I, p.27, apud Camus, op. cit, p.320.

⁶ Schelling, *Sistemul idealismului transcendental*, ed. Humanitas 1995, trad. Radu Gabriel Pârnu

⁷ Fichte, *Doctrina științei*, ed. Humanitas 1995, trad. Paul Blendea și Radu Gabriel Pârnu

⁸ Grigore Tăușan, *Filosofia lui Plotin*, ed. Agora, 1993, p.43

⁹ idem

¹⁰ idem

¹¹ Grigore Tăușan, op. cit, p.50

nedeterminat, perfect, creator al lumii prin intermediul Intelectului¹², al doilea ipostas Inteligența, (indivizibil și multiplu, atemporal, care este toate lucrurile), din care emană ipostasul Sufletului, al treilea (holos, întreg în orice parte a sa și a unui corp, unu și multiplu) și în sfârșit Materia, ultima reflectare a principiului unic și inefabil (fără calitate în sine, nimic în act, latență pură, privație, divizibilă, suport al calităților sensibile, nimic prin ea însăși, „ecran” pe care „Sufletul proiectează Formele primite de la Intelect”¹³).

Relațiile dintre aceste principii sînt complexe și depășesc cadrul discuției de față. Din tot tabloul complex al scenariului plotinian, vom aborda mai ales zona care privește sufletul omului.

Esența sufletului

Cercetările lui Plotin despre om și sufletul său pleacă de la niște întrebări pe care omul și le-a pus întotdeauna: „oare fiecare dintre noi este nemuritor, sau pierе în întregul său? Sau unele părți ale omului merg către destrămare și pierе în vreme ce altele – care sînt sinele – rămîn veșnic?”¹⁴

Filosoful constată că omul nu este o ființă simplă, ci e alcătuită din trup și Suflet, a căror esență caută să o descopere. Trupul este un compus, se constată empiric și rațional, căci se descompune în părți și fiecare parte izolată se descompune în „formă și materie”¹⁵. Trupul face parte dintre „lucrurile ce posedă mărime”¹⁶ – lucru pe care îl va constata și folosi în mod asemănător, peste secole, și Descartes. Sufletul, dimpotrivă, este chiar viața care însufleștește trupul, creatorul său¹⁷. Elementele simple ale trupului sînt Focul, Aerul, Apa, Pămîntul (și am putea trece aici și toate elementele chimice din alcătuirea vietăților), iar acestea nu sînt însuflețite. E absurd, după Plotin, să existe un ansamblu bazat numai pe aceste elemente ale trupului care să producă viață și rațiune („pare mai degrabă imposibil ca reuniunea corpurilor/ neînsuflețite să producă viață și ca cele lipsite de minte să producă minte!”¹⁸), nici prin *generare*, ori prin alt mod, ele nu ar putea să prindă viață. De aceea, se ajunge cu necesitate la postularea unui principiu care să fie chiar viața și, acesta e Sufletul. El este răspunzător de existența tuturor corpurilor, de la cele simple la cele compuse, fiindcă toate au o formă, iar forma nu poate purcede decît de la Suflet¹⁹.

Plotin crede că atomii sau realitățile fără părți nu pot forma ceva compus, care să fie sensibil, decît sub acțiunea Sufletului, deoarece elemente insensibile nu pot da naștere unui corp sensibil. Corpul însuși, așadar, nu e numai Materie (fără calitate), ci și aport al Sufletului. Deasemeni, Viul nu e numai Materie și Formă, ci și Suflet²⁰. Nu numai că nu ar

¹² „Această ipostază secundă e inferioară creatorului, deoarece creația însăși e o degenerare... Inteligența e secundă în ce privește *calitatea* ei față de Primul, iar inferioritatea ei se traduce prin aceea că e *multiplă*, e *dublă* și fiind astfel ea *cugetă* și se cugetă, ceea e inconceptibil pentru esența divină” (Grigore Tăușan, op. cit, p.93)

¹³ A.Cornea, op. cit, p.359

¹⁴ Plotin, *Tratatul 2, Eneada 4*, în *Opere I*, Humanitas 2002, trad. Andrei Cornea, p.176

¹⁵ idem

¹⁶ idem

¹⁷ „Sufletul creează corpurile reflectînd Formele primite de la intelect în Materie, și apoi le însufleștește”, Andrei Cornea, op. cit. p.178

¹⁸ Plotin, op. cit, p.178

¹⁹ idem

²⁰ constatăm că Plotin vine cu o teorie mai subtilă decît Aristotel, la care, sufletul este forma (entelechia), vezi *De Anima*, Humanitas 2005, trad. Alexander Baumgarten. Aici Aristotel

exista nici un corp fără Suflet, dar „nici măcar Materie nu ar putea exista deloc²¹” fără acesta. (La Plotin există două feluri de Materie, cea inteligibilă, ca substrat al Formelor și cea sensibilă, care nu constă în elemente sau atomi, ci e lipsită de corporalitate și calitate, fiind însuși indeterminatul, răul, privațiunea, situat mai prejos de ceea-ce-este-ceva)²².

Sufletul creează (nu este creat de) armonie (împotriva stoicilor, epicureicilor și chiar pitagoreicilor), cei care susțin că poate apare o ordine spontană în univers și că „făpturi însuflețite provin din lucruri neînsuflețite²³”.

Plotin mărturisește²⁴ cum că s-a "deșteptat" de multe ori din propriul trup, "ajungând în afara restului lucrurilor", totodată, "sosind în lăuntru său"²⁵, adică în Sinele nepieritor și a fost uimit de frumusețea pe care a văzut-o acolo.

Acum misticul, terminată fiindu-i experiența, își resimte sufletul întors la gândirea rațională și caută să-și explice. Se află în încurcătură, fiindcă fiind odată "coborât în trup", deci născut, acum se coboară a doua oară înapoi în trup. Ori, chiar dacă a fost întrupat odată cu nașterea, sufletul se arată a fi rămas neschimbat în sine, lucru pe care subiectul îl recunoaște prin trăirea mistică. Așadar, suflet coborât în trup și totodată, rămas la fel în sine.

Plotin caută acum sprijin în mărturiile înaintașilor, la Heraclit, Empedocle sau Pitagora, dar toți îi vorbesc neclar sau în enigme.

Empedocle, cel fugăr de pe tărîmul zeilor pomenește despre o lege care trimite sufletele care au greșit în Inteligibil să cadă aici, înlănțuite în trupuri.

Nici Platon nu este pe deplin lămuritor: în *Phaidon*²⁶, sufletul este captiv în trup.

În acest dialog, Socrate se întreabă: „oare nu cumva prin actul de-a gândi i se vedește sufletului ceva din realitate?”²⁷

Doar sufletul poate cunoaște ceva drept, bun, frumos, mare, sănătos, puternic în sine, cu alte cuvinte, doar el poate să aibă acces la adevărul, esența „lucrurilor”. Pe de o parte, Socrate pledează pentru asceza de tip mistic, pe de alta, deschide calea raționalismului catezian, a idealismului transcendent și a fenomenologiei, reducînd existența sensibilă la cea a gândirii în sine care să aibă acces la esența lucrurilor.

La realitatea pură se poate accede prin reducția simțurilor și gradual, la lipsirea de întregul trup, așa încît prin moarte s-ar putea obține un grad maxim de cunoaștere.

... „atîta vreme cît avem un trup și cît sufletul nostru se află plămădit cu o asemenea năpastă, năzuința noastră (a filosofilor, n.n), adică dobîndirea adevărului, nu va fi îndestulată vreodată”²⁸

... „dacă e să cunoaștem vreodată un lucru în toată puritatea lui, trebuie să ne detașăm de trup și să contemplăm, cu sufletul în sine, realitățile în sine”²⁹, dar lucrul acesta nu se poate petrece în viața aceasta, în care sufletul e legat de trup. Și cît timp sîntem în viață, doar cei desprinși cît mai mult de cele ale trupului, se vor apropia mai mult de cunoaștere.

definește sufletul prin „mișcare locală și prin gândire teoretică, gândire practică și sensibilitate”, III, 427a 20

²¹ Plotin, op. cit, p.179

²² după A.Cornea, op. cit, p.343

²³ Plotin, op. cit, p.193

²⁴ Plotin, op.cit, în *Tratatul 6, Eneada a 4-a*

²⁵ idem

²⁶ Platon, *Phaidon*, în *Opere IV*, ed. Științifică și enciclopedică 1983, trad. Petru Creția

²⁷ ibidem, op. cit. p.62, (65 b,c)

²⁸ ibidem, p.63, 66b

²⁹ ibidem, p.64, 66e

În momentul expierii, „nemaifiind legați de trup și de nesăbuinta lui, deveniți puri, vom exista, putem să credem, printre realități și ele pure și vom putea cunoaște prin noi înșine în întregime ceea ce e fără amestec, adică ceea ce, credem noi, e adevărul. Căci celui ce nu este pur nu-i e îngăduit să se atingă de ceea ce este”³⁰. Trupul joacă aici rolul unei cenzuri transcendente care împiedică eul subiect în intenția sa de a cunoaște nemijlocit și de a fi chiar atunci, Totul.

Observăm că la Socrate, *purul* se referă la cu totul altceva decât la Kant și Husserl, eul pur nefiind posibil în lumea în care este legat de trup, practic, el apare după desprinderea de trup.

Aflat în trup, ca într-o închisoare, fugit, fugărit, retras, coborât, din cunoașterea totală, ori apărut pur și simplu aici în această situație de plîns, sufletul rațional, intelectual, al filosofului tinde spre cunoașterea adevărului, în detrimentul existenței corporale, chiar condiția sa de a fi ajuns legat de trup pare un accident.

„Și oare purificarea nu este tocmai... strădania sufletului de a se detașa cît mai mult de trup, de a se obișnui să se concentreze în sine, strîngîndu-se în el însuși din toate ungherele trupului, de a trăi atîta cît îi stă în puterea lui, și în viața de acum și în cea care urmează, singur în sine însuși, desprins de trup ca de niște lanțuri?” se întreabă Socrate³¹.

Practica filosofiei nu este altceva „decît un exercițiu neîncetat în vederea ceasului morții”, iar filosofii, „dintre toți oamenii, ei se tem cel mai puțin de a fi morți”³².

(Totuși, credem că Socrate ne propune aici o utopie a cunoașterii absolute cu valoare universală și nu un mod de viață și conviețuire în virtutea cunoașterii, obligat fiind sau chiar apăsător de situația în care se afla – aceea de a bea cucuta peste cîteva ore – ca să își justifice opțiunea în fața prietenilor săi).

Pentru aceasta, filosoful trebuie să fie un om curajos, drept, cumpătat, cu nepăsare față de dorințe.

Prin contrast, omul obișnuit e „curajos” numai din reflexul fricii și își riscă viața pentru a apăra lucruri lumești, ori nedemne pentru filosofi, iar cei „cumpătați” sînt numai aparent astfel, deoarece îi mîină în sens contrar o altă nestăpînire. Astfel, ei dau dovadă de o „temperanță neghioabă”: „temîndu-se să nu fie privați de unele plăceri pe care le doresc, se abțin de la altele, căzînd astfel pradă celor dintîi... izbutesc să nu cadă în stăpînirea unor anumite plăceri numai atunci cînd sînt în stăpînirea altora... în anume sens, nestăpînirea îi face cumpătați”³³...

Cauzele întrupării

În *Phaidros*, „pricina sosirii sufletelor aici este pierderea aripilor”³⁴: „Cînd sufletul este desăvîrșit și bine înaripat, se ridică în văzduhuri și stăpînește peste lumea întreagă, (serie Platon); însă, de îndată ce și-a pierdut aripile, el rătăcește pînă ce dă peste tîria unui lucru de care se anină; aici își face el sălaș, ia chip de ființă pămîntească ce pare că se mișcă de la sine, cînd de fapt pricina mișcării este puterea sufletescă. Și prinse, trup și suflet laolaltă, îngemănarea aceasta s-a numit *viețuitoare*, luînd apoi numele de *muritor*”³⁵.

³⁰ ibidem, p.64, 67a,b

³¹ Platon, op. cit, p.65, 67c

³² ibidem, p.66, 67e

³³ ibidem, p.67, 68e, 69a

³⁴ citează Plotin din *Phaidros*, 246C, 247D etc, idem

³⁵ Platon, *Phaidros*, în Opere IV, ed. Științifică și enciclopedică 1983, p.443, (246c), trad. G. Liiceanu

Supus ciclurilor cosmice, sufletul este readus ciclic captiv în trup, "judecățile, sortii, întâmplarea, necesitatea, trimit neîncetat aici alte suflete"³⁶. Pe de altă parte, magistrul Platon, în *Timaios*, spune că sufletul e un dar de la un demiurg bun (pentru ca universul să posedă inteligență, el trebuie să posedă și suflet întrupat³⁷.

"Sufletul întregului Univers, pe de o parte, a fost trimis de dragul acestui Univers în lume de către Zeu, și, pe de altă parte, Sufletul fiecăruia dintre noi a fost trimis pentru a desăvârși Universul. Aceasta fiindcă era necesar ca în lumea senzorială să existe tot aceleași genuri de viețuitoare care există și în lumea inteligibilă" ne lămurește Plotin³⁸.

De ce sufletul a ajuns să aibă o existență comună cu trupul? se întreabă Plotin. Sufletul e silit, face de bună voie aceasta, ori există vreo altă necesitate a acestei coabitări? Este fericit sufletul din această cauză, ori este nefericit, la fel ca sufletele noastre?

Plotin constată că sufletul are pe de o parte o suveranitate regală, participând cu sufletul universal la guvernarea universului, pe de altă parte, îi poartă de grijă individualului. Totuși, ca suflet al corpurilor, își pierde din suveranitate. "Există două motive pentru care are de suferit comunitatea sufletului cu trupul - anume, că trupul este o piedică pentru gândire, și apoi că trupul umple sufletul cu plăceri, poftă și dureri"³⁹. Totuși, nu sufletul este în posesia trupului, ci trupul în posesia sufletului, cu atât mai puțin această coabitare atinge în vreun fel noblețea sufletului universal. Cu aceasta se explică și faptul că sufletul magului se poate întoarce înapoi în același trup, practic voința și coordonatele „călătoriei” aparținând sufletului individual, rupt și parte din cel universal.

Misiunea sufletului omenesc

În ceea ce privește sufletul omenesc, acesta este rupt dintr-un suflet mai mare, precum o flacără dintr-un foc. Fiind în mare măsură rațional, "treaba" sufletului este de a gândi, dar nu numai de a gândi, precum face intelectul. Sufletul este ca și intelectul "unu și multe", dar adaugă rațiunii și o misiune care îl individualizează: "are o treabă a lui, așa cum o are orice realitate din lumea inteligibilelor: când sufletul privește la ceea ce este anterior lui, el gândește, dar când se privește pe sine, împodobește cu ordine ceea ce vine după sine, guvernează și conduce această parte inferioară sieși"⁴⁰.

Sufletele individuale năzuie spre locul lor de sus, dar exercită o putere și asupra celor de aici.

Plotin nu se referă la procesualitate, la necesitate, nu depistează o cauză pură care face ca sufletele să decadă în corpuri, ori să capete individualitate. Misticul, interpretându-l pe Platon, constată că atunci când sufletul se izolează, el se depărtează din ce în ce mai mult de inteligibil, se pierde, "se separă de întreg, domnește peste individual, se stinge și se îngrijește de cele din afara sa, și fiind prezent aici, se afundă mult în interiorul trupului"⁴¹ ... "înainte îi era cu totul mai bine, pe când se îndrepta în sus. Prins a fost însă și a căzut, în lanțuri a ajuns și lucrează în temeiul senzației, deoarece noua viață îl oprește să lucreze prin mijlocirea

³⁶ Plotin, *Despre coborârea Sufletului în trupuri*, op. cit. p. 252

³⁷ în *Timaios*, de la 30a la 40d este prezentat un tablou argumentat cvasi-matematic, algebric și geometric, al creației universului de către Zeul suprem, al proporțiilor celor 4 elemente platonice, cu sufletul în centru, armonizat cu restul universului circular, până la creația zeilor și a tipurilor de muritori, tablou foarte asemănător cu acela dezvoltat lui Hermes (*Timaios*, în Opere VII, ed. Științifică 1993, trad. Cătălin Partenie)

³⁸ Plotin, ibidem p.253

³⁹ *Phaidon*, 66c, apud Plotin, op. cit, p.255

⁴⁰ Plotin op. cit, p.257

⁴¹ ibidem, p. 258

intelectului. Iar Platon zice că sufletul a fost pus în mormânt și se află în peșteră. Dar că, o dată ce se răsuște înspre cugetare, el se desface din lanțuri și suie; iar când își obține principiul în temelul reamintirii, atunci el vede ceea-ce-este autentic."⁴²

Cu toate că "sufletul posedă ceva care întotdeauna se află sus", avînd deci "o existență dublă, viețuind pe rînd, cînd acolo, cînd aici"⁴³, acolo sus, se țin cele în stare să se unească mai mult cu Intelectul; natura sau împlinirea face ca unele suflete să se unească cu contrariul intelectului.

E necesar dintru eternitate și după legea firii ca sufletul să coboare și să pătimească în trup, după Plotin, "nefiind contradicție între asumarea liberă a coborîrii și obligația de a cobori"⁴⁴.

Andrei Cornea interpretează că "este în natura sufletului să tindă către o asemenea coborîre, deoarece el nu este intelect pur. Deasemenea, coborînd, el face bine altuia - trupului - pe care îl împodobește cu ordine" și "din perspectiva Întregului, el de fapt nu coboară decît parțial și temporal, deoarece el rămîne parte-tot"⁴⁵, devenire și permanență. Aceasta, după interpretul amintit, se relizează după o logică a incorporalului, într-o bună tradiție platonice⁴⁶, diferită de logica corporalului. Lumea inteligibilă nu este un dublu al lumii corporale, ci o realitate de alt tip.

Complexitatea acestor mișcări vaste ale sufletului, în care se armonizează tendințele proniatoare cu cele necesare, fizice, duce la un întreg sistem de consecințe, în care numai mintea inițiatului, a celui care le-a văzut cît se poate de aieva, s-ar putea descurca. Plotin este unul dintre ei, și vorbește în același timp cu măsură și temperanță. El trebuie să armonizeze bunătatea Zeului suprem cu suferința sufletelor individuale în trupuri, perspectiva cerească și cea pămînteană. Dar Plotin face parte dintre aleșii care au văzut adevărul, și nu și-a pierdut discernămîntul rațional, explicațiile lui curg ca un rîu de înțelepciune, armonie și bunătate, ascunzînd în același timp abisuri amețitoare și vârtejuri necruțătoare. Demersul său decurge tandru și hotărît, poetic și filosofic în cel mai înalt grad. Ascultîndu-l nu poți să nu-l crezi, filosoful mistic deține arme și pentru cei ce au nevoie de a fi convinși pe cale rațională.

Sufletul între divin și sensibil

Două lucruri interesante decurg din modelul lui Plotin: unul, acela al sufletului *diferit și identic* și al doilea, situația sufletului „captive” între aspirația intelectului divin și atracția materiei sensibile.

Filosoful mistic ne pune în fața unui *Suflet al Universului*, în același timp, *unu și multiplu*. Unitatea Sufletului ar face ca toate sufletele să fie unul și același, dacă ele nu ar apare principiul individuației care aparține Materiei. Involuntar, Plotin rezolvă aici și problema viitoare a intersubiectivității husserliene, Sufletul universal fiind „releul” prin care fiecare ființă umană participă la Forma de Om, mai mult, partea rațională a Sufletului este cea indivizibilă (pe cînd cea senzitivă, și ea una, e însă divizibilă și diferită în toate ramurile corpului) și, deasemeni, magia acționează de la distanță prin intermediul Sufletului unic. De aceea nu comunicăm pe bază de senzații, atît cît, pe bază de limbaj și rațiune, chiar dacă

⁴² ibidem, p.258

⁴³ idem

⁴⁴ Plotin, op. cit, p 259

⁴⁵ A. Cornea, op. cit, idem

⁴⁶ vezi dialogul *Parmenide*, în Opere VI, ed. Științifică și enciclopedică, 1989, trad. Sorin Vieru

adevărată formă de comunicare, cea magică, nu o practicăm aproape deloc, datorită înstrăinării și a lipsei de exersare.

Totodată, năzuința naturală sufletelor este de a se întoarce „la locul lor de baștină”⁴⁷, atrase fiind și de lucrurile din lumea sublunară. Cum se împacă aceste tendințe? Unele sufletele coboară în urma unor păcate, altele pentru a face bine principiului inferior. Legea morală și dreptatea divină nu pot fi reduse la o lege fizică, cu toate că la rigoare, sufletele resimt o constrângere fizică, biologică. Tendințele sufletelor se manifestă în trupuri, din cauza propriilor greșeli, ori chiar a hazardului, părăsind comunitatea Sufletului Universal, guvernator netulburat în inteligibil. Dar șansa eliberării din „lanțurile” trupesti nu dispare. Deîndată ce sufletul „se răsuțește spre cugetare, el se desface din lanțuri și suie; iar atunci când își obține principiul în temeiul *reamintirii*, / atunci/ el vede ceea-ce-este autentic”⁴⁸. Prin natura lui, sufletul este orientat către inteligibil.

„Căci/ Sufletul/ posedă ceva care, întotdeauna, se află sus. Într-adevăr, se pare că sufletele ar avea o existență dublă, neapărat viețuind pe rînd, cînd Acolo, cînd Aici; stau mai mult Acolo cele în stare să se unească mai mult cu Intellectul, în vreme ce Aici își duc viața/ Sufletele/ care din pricina naturii sau a întîmplării se unesc cu contrariul aceluia”⁴⁹.

În același timp, sufletul nu este în totalitate aici captiv, mai bine zis, nu e prezent numai aici, ci și în lumea din care a venit și cu care ne face contemporani. „Sufletul s-a individualizat și a uitat de Tot întrupîndu-se, dar această uitare este parțială și locală”⁵⁰.

Citindu-l pe Plotin, îți dai seama că sufletele se supun unei necesități, unui destin ce constă în mișcarea principiului pînă ce acesta atinge ultimele consecințe ale creației, pînă „ajunge la ultimul hotar cu puțință”, cum spune Plotin.

Dar care este acest ultim hotar, ori cum se *desfășoară* sufletul în necesitatea întrupării rămîne să ne spună mai clar, chiar dacă mai patetic, mitul gnostic.

Mitul întrupării în hermetism

Spre deosebire de concepția lui Plotin, în mitul hermesian, Zeul suprem nu mai este unul bun, ci inflexibil, dar drept în exprimarea autorității sale și a instituirii legii supreme. Dacă acesta ar fi un minus al mitului vizavi de condiția umană, în schimb cauza căderii sufletelor în trupuri este mult mai clar exprimată, la fel ca și în creștinism și iudaism: nerespectarea poruncilor divine, neascultarea sufletelor care își depășesc atribuțiile creatoare, sădite de divinitate și merită astfel o corecție.

Francois Bonardel arată că în mit este asociată crearea omului cu căderea sufletelor, cele preexistente, lucrare a mîinilor Tatălui Suprem, dar indiscrete: „pe de o parte, ele încearcă să afle compoziția mixturii – operă a tatălui – și să pătrundă secretul propriei lor origini, iar pe de altă parte, ies neconținut din *teritoriile impuse* unde tatăl le cantonase și le dăduse o singură menire, aceea de a roti armonios cilidrul lumii. Riposta Tatălui e imediată: *incorporarea și suprimarea privirii*”⁵¹. Oservăm cu și în starea de pre-existență, sufletelor nemuritoare le este ascunsă originea lor, taina creației aflată numai în stăpînirea Zeului Suprem.

⁴⁷ Plotin, op. cit, idem

⁴⁸ ibidem, p.258

⁴⁹ idem

⁵⁰ „Noi nu *coborîm* pe de-a întregul, ci partea noastră cea mai înaltă rămîne mereu Acolo, chiar dacă nu sîntem întotdeauna conștienți de aceasta”, Andrei Cornea, op. cit, p.249

⁵¹ Francoise Bonardel, *Hermetismul*, ed. de Vest 1992, trad. Beatrice Stanciu, p.38

Se spune că Hermes scrisese cărțile sacre⁵² în care vorbea despre căile prin care se poate dobândi nestrăciunea înainte ca Creatorul să zămislească sufletele.

Pentru a le crea, Zeul ia din Sine esența necesară pe care o amestecă cu flacăra intelectului. Combină acestea cu alte substanțe, în *feluri neștiute*⁵³ și unește principiile cuvîntînd asupra lor cu *formule secrete*. Treptat, în miezul protoplasmei licărește o substanță mai subtilă, mai pură, mai limpede decît elementele din care se făurise. Fiind transparentă, numai Creatorul putea s-o perceapă. Acesta o numi Conștiință de Sine, din care făuri miriade de suflete. Mitul spune: "El făuri miriade de suflete, folosind cea mai aleasă parte a amestecului pentru scopul pe care-L urmărea, lucrînd cu ordine și măsură, după cunoștințele și înțelepciunea Sa. Sufletele nu erau în mod obligatoriu diferite, dar partea cea mai aleasă, animată de mișcarea divină, nu era la fel cu ceea ce rămăsese. Primul strat, superior celui de-al doilea, era mai perfect și mai pur; al doilea, inferior în comparație cu primul, era totuși superior celui de-al treilea; și tot astfel, pînă la șazeci de trepte, care alcătuiau Totalul. Iar Zeul stabili legea că toate trebuie să fie nepieritoare, născute fiind din aceeași esență, ale cărei forme El singur le-a hotărît"⁵⁴.

Apoi, Creatorul stabilește poruncă pentru toate spiritele de a nu părăsi locul menit lor, "cerul cu galaxia de stele și cu tronurile virtuții"⁵⁵. "Dacă veți încerca să-mi călcați porunca, jur pe răsuflarea mea sacră, pe acest elixir din care v-am plămădit și pe mîinile mele creatoare că vă voi făuri deîndată lanțuri și vă voi supune pedepselor"⁵⁶.

Apoi, Stăpînul luă și amestecă protoplasma rămasă cu celelalte elemente, pămîntul și apa, suflă în protoplasmă dăruind-o cu mișcare și viață și făuri dintr-însa „ființe vii cu formă omenească”⁵⁷, un fel de trupuri-închisori, înțelegem noi, pentru intimidarea sufletelor care depășindu-și atribuțiunile vor fi imediat închise în acestea. Totuși, trupul omenească reprezintă propriu-zis scopul creației divine, fiindcă ceea ce rămîne din protoplasmă este dăruit sufletelor celor mai apropiate pentru a avea de lucru după modelul divin, iar acestea modelează trupuri de animale și păsări. Mitul spune că Tatăl ceresc le dăruie forță creatoare și suflare divină tuturor ființelor ce aveau să vină, (adică, înțelegem noi, că lucrarea secretă era înfăptuită și însuflețită deja) făgăduind să unească fiecare lucrare văzută (a sufletelor) cu una nevăzută și cu un principiu reproducător (aparținînd majestății creatoare supreme), ca orice ființă să poată da naștere la altele asemenea ei, fără a mai fi nevoie să fie create alte noi entități (adică, toată baza creației este epuizată și nu rămîne decît să se perpetueze prin lucrarea întregului cor al creației). Așadar, cea mai subtilă, de taină și nevăzută lucrare este cea a Creatorului, dar nici aceasta nu este lipsită de „materialitate”, precum nici lucrarea spiritelor, mai „grosolană”, nu e lipsită de pneumaticitate. În mîinile Tatălui, totul este însuflețit. În același timp, trebuie reținut că trupul omenească, în mit, reprezintă scopul creației Tatălui: „deși ultimul ca manifestare, este în fapt, prima intenție divină, și este cauza finală a

⁵² *Corpus Hermeticum, Hermes Trismegistus*, în *Filosofia hermetică*, ed. Univers enciclopedic 1995, trad. Dana Eliza Ghinea

⁵³ evidențierile cu italic aparțin povestitorului, în speță, autorului de față; cele pe care mitul le consideră neștiute, se aflau și în posesia lui Platon, dar în alte proporții și expresii numerice (în *Timaios*, de la 30a la 40 d)

⁵⁴ *Filosofia hermetică*, ediția citată, p.118

⁵⁵ idem

⁵⁶ idem

⁵⁷ idem

tuturor seriilor de forme. Din punct de vedere hermetic, nu există nimic în întregul univers, cu excepția Omului!"⁵⁸

În primă instanță, sufletele au luat plămada divină și după ce au cercetat-o, au venerat-o și s-au oglindit în ea, temându-se ca prin iscodirile lor să nu atragă mînia Tatălui; au creat dintr-însa păsările, animalele peștii și toate celelalte viețuitoare, după porunca și tiparele date.

Mîndrindu-se cu munca lor, nu s-au mai temut să încalce legea divină, trecînd hotarele stabilite. Ele au crezut că rămînînd mereu în ținutul stabilit de lege, nu vor muri. Legea era peste tot, inclusiv în locurile interzise, dar meandrele „nemuririi” treceau prin legături și locuri muritoare, precum trupul omenesc.

Și atunci, Creatorul porunci ca sufletele să se întrupeze în trupurile omenești. Iată ce spune mitul:

"Sufletele urmau să fie întemnițate în trupuri și astfel unele începură să ofteze și să se tînguie, așa cum un animal sălbatic, liber, prins pe neașteptate în laț... se luptă și se revoltă, refuzînd să-și urmeze stăpînul și chiar, dacă se ivește prilejul, caută să-lucidă. Altele suierau precum șerpilor sau scoteau vaiete pătrunzătoare și cuvinte amare, privind fără țintă de sus, din înălțimi, înspre adîncuri.

- Mărețule Cer, spuse unul, izvor al nașterii noastre, eter, văzduhuri pure, mîini și suflare sacră a Zeului rege, și voi Stele strălucitoare, ochi ai zeilor, neistovită lumină a Soarelui și a Lunii, frații noștri dintr-nceput, ce jale, ce pedeapsă e asta! Trebuie oare să părăsim aceste spații întinse, strălucitoare, această sferă sacră, toate aceste splendori ale celestului și fericitul ținut al zeilor, pentru a fi alungate în aceste ticăloase și dezgustătoare locuri? Iată ce trist viitor ne așteaptă - să fim roabele dorințelor unui trup schimbător și pieritor! Ochii noștri nu vor mai putea vedea sufletele divine! Cu greu, în suspine, vom mai putea zări prin aceste sfere de apă străvechiul nostru cer; în răstimpuri nu-l vom mai vedea deloc. Prin această cumplită pedeapsă, nu ne mai putem bucura de vedere directă; vom putea vedea numai cu ajutorul luminii din afară; ceea ce vom avea de acum sînt doar ferestre, nu ochi. Chinul nostru nu va fi mai mic atunci cînd vom auzi în aer suflarea frățească a vînturilor, cu care nu vom mai putea să o amestecăm pe a noastră, întrucît, în locul sublimii lumi deschise, vom avea drept adăpost pentru ea strîmta închisoare a pieptului! Dar Tu, Cel care ne îndepărtezi și ne faci să coborîm din înalțuri atît de jos, pune un hotar suferințelor noastre! Stăpîne și Tată, care ai devenit atît de repede nepăsător față de lucrul mîinilor tale, dă un soroc pedepsei, binevoiește să rostești pentru noi ultimele cuvinte, cît mai putem zări întinderea luminoaselor sfere!"⁵⁹

Zeul, inflexibil în dreptatea sa, le aude ruga și le spune că sufletele care vor rămîne de acum încolo neprihănite, vor locui în ceruri. Ceilalți vor fi alungați în trupurile pieritoare, iar dacă greșelile lor vor fi ușoare, după eliberarea de legătura cîrnii se vor întoarce în ceruri. Dar cele vinovate de păcate mari, îndepărtîndu-se de scopul pentru care au fost create, vor intra în trupurile animalelor lipsite de judecată.

Zeul încă vorbește: "Nu v-am hotărît destinul la întîmplare; eu și nimeni altul voi fi martorul și judecătorul vostru. Înțelegeți că datorită greșelilor voastre din trecut a trebuit să fiți pedepsite și închise în trupuri de carne. În trupuri diferite, renașterea voastră va fi diferită. Descompunerea trupului ar trebui să fie o binefacere, căci v-ar aduce din nou în fericita stare de la început. Dar dacă purtarea voastră va fi nevrednică de mine, simțirea voastră devenind oarbă și trăgîndu-vă înapoi, vă va face să luați drept noroc ceea ce de fapt este o pedeapsă, și

⁵⁸ nota ediției engleze, în op. cit, p.119

⁵⁹ ibidem, p.121,122

să vă fie teamă de această stare mai fericită ca de un chin îngrozitor.⁶⁰ Trupurile omenеști apar ca un loc de ispășire și de diferențiere a vinei ficăruî suflet întemnițat. Moartea, capătul întrupării, de unele suflete va fi privită ca o eliberare și o reîntoarcere în ținuturile inteligibile, de alte suflete va fi privită ca un chin, căci sufletele vădite ca făcînd păcate mari, nu vor mai locui în cer sau trupuri omenеști, ci „în cele ale animalelor lipsite de judecată”⁶¹, de rațiune.

Sufletele cele mai drepte se vor apropia în transformările viitoare de starea divină, fiind printre oameni regi drepti, filosofi adevărați, conducători și făuritori de lege, clarvăzători, inventatori, muzicieni, astronomi pricepuți, prooroci înțelepți, preoți ai ceremonialelor bune și frumoase etc.

După aceasta, Zeul se întoarce în *starea de non-manifestare*, transformîndu-se într-o *Inteligență Nepieritoare*, arată textual mitul.

Mitul hermetic povestește că în acel moment, ca o umbră a Zeului și un vlăstar al întunericului, în Centru răsări un Spirit foarte puternic, "neîmpiedicat de nici un înveliș coporal, înțelept, dar sălbatic și bănuitor, și, deși nu se putea să nu știe răspunsul la întrebările sale"⁶² (o adevărată întrupare a resentimentelor divine), „privind trupul omenesc, frumos și mîndru la înfățișare și sufletele pe care să coboare în învelișurile lor”⁶³, ceru socoteală lui Hermes, secretarul zeilor:

"Este o treabă nechibzuită, să faci omul cu asemenea ochi pătrunzători, cu asemenea limbă iscusită, asemenea auz ascuțit, încît aude chiar și lucrurile care nu-l privesc, cu un asemenea miros fin și în mîini cu un simț al pipăitului care poate să-și dea seama de orice."⁶⁴ Și atunci spiritul întunericului, pe care îl putem asimila cu un demon, vaticinează, simțindu-se oarecum amenințat:

"O, Spirite generator, crezi că este bine ca omul să fie lipsit de orice grijă - omul - acest cercetător al tainelor adînci ale Naturii? Îl vei scuti oare de suferință - pe el, al cărui gînd va cerceta marginile pămîntului?"

Omenirea va săpa la rădăcina plantelor, va cerceta proprietățile esențelor naturale, va observa alcătuirea pietrelor, va diseca nu numai animalele, ci chiar trupul omenesc, în dorința de a ști cum a luat ființă. Oamenii își vor întinde mîinile îndrăznețe și peste mări; doborînd pădurile, vor trece de pe un țarm pe altul, căutîndu-și semenii. Vor urmări tainele cele mai ascunse ale naturii chiar și în înaltul cerului, vor cerceta mișcările cerești. Și aceasta nu le va fi de-ajuns; cînd nu va mai rămîne nimic neștiut, în afara marginilor celor mai îndepărtate ale pămîntului, vor căuta chiar acolo, la capătul nopții. Dacă nu vor întîmpina nici un obstacol, vor trăi fără grijă, dincolo de orice temeri și neliniști; nici chiar cerul însuși nu le va stăvili îndrăzneala; vor căuta să-și întindă puterea și asupra elementelor. Învață-i deci, ce este dorința și speranța, în așa fel încît să cunoască teama de greutăți și de nenorociri și împunsătura dureroasă a speranței înșelate. Fă ca această curiozitate a sufletelor lor să aibă în cumpănă dorința și teama, grija și speranța deșartă. Fă ca sufletele lor să fie pradă a iubirii neîmpărtaşite, a aspirațiilor și dorurilor, cînd împlinite, cînd înșelate, astfel ca pînă și dulceața izbînzii să fie o ispită care să-i ademenească spre nenoroc. Fie ca greutatea frigurilor să-i apese, și să sfarme în ei toate dorințele"⁶⁵.

⁶⁰ ibidem, p.122, 123

⁶¹ ibidem, p.122

⁶² ibidem, p.123

⁶³ idem

⁶⁴ idem

⁶⁵ ibidem, p.123, 124

Hermes atunci hotărăște, în acord cu zeul suprem ca *Adrastia, Zeitatea ochiului pătrunzător*, să „vegheze și să dirijeze tot ce se întâmplă în lume”⁶⁶. Iar Hermes „făuri un mecanism tainic, o măsură inflexibilă căreia totul să i se supună și nimic să n-o poată încălca, de la naștere, pînă la distrugerea finală, ca legătură inflexibilă a entităților create”⁶⁷. Această lege funcționînd ca o cenzură, (cenzură transcendentă, sau mai degrabă transcendențială⁶⁸) va limita toate aspirațiile și tendințele lumii create, împiedicînd probabil pe oameni să obțină inclusiv nemurirea în trup, acțiunea lor asupra legilor naturii nu va mai fi spontană, firescă, iar atitudinea magică va decade în cea de forță necugetată asupra legilor eterne ale naturii. Ne mai putem închipui sufletele *silite* să intre în trupuri fiindcă bănuim că nu o vor face de bunăvoie. Această misiune ar fi revenit unor entități demonice – înlănțuit cosmic, sufletul, în noua sa condiție, se va supune necesității divine, pe care nu va putea s-o înlocuiască cu o altă mîntuire, autonomă, ci creația va rămîne în veci supusă Creatorului său care și-a luat astfel măsurile de protecție împotriva răzvrătirii sufletelor.

În alt context, mitul arată care este cauza coborîrii sufletelor care domnesc pe pămînt: este vorba de „avatarurile sufletelor care deja au obținut extazul, dar nu și apoteoza”⁶⁹: astfel, unele suflete care coboară sînt dintre cele care au trăit fără pată și pentru ele, „regalitatea este o pregătire pentru starea divină”⁷⁰. Apoi, mai coboară „sufletele sfinte, care pentru o ușoară încălcare a legii interioare și divine, primesc o pedeapsă, dar rușinea și suferința încarnării sînt micșorate tocmai prin starea lor regală”⁷¹. Se spune că situația acestor suflete este diferită de a celorlalte, ele fiind binecuvîntate în trup, la fel cînd ar fi libere. Mitul mai explică și situația celorlalte suflete, a căror natură este deasemenea regească, dar diferă prin natura îngerilor, spiritelor, și a cortegiului de însoțitori și sfătuitoari care le asistă în viața trupească. Dacă îngerii și spiritele însoțitoare sufletului sînt războinice, sufletul este orbit și tulburat, părăsindu-și starea regală, pînă la o viitoare schimbare. Se spune că sufletul împrumută în trup, calitățile sau defectele însoțitorilor lor: dacă îngerii păzitori sînt blînzi, atunci sufletul își urmează calea în pace; dacă sînt prieteni ai judecătii, sufletul judecă drept și limpede; dacă sînt muzicieni, sufletul cîntă; dacă iubesc adevărul, sufletul este înțelept. Cunoașterea acestei situații, face ca sufletele posedate și detronate de forțe întunecate, să lupte în viața trupească pentru eliberarea de asupritori și de a cunoaște calea adevărului.

Bibliografie:

- Grigore Tăușan, *Filosofia lui Plotin*, ed. Agora, 1993
 Plotin, *Opere I*, ed. Humanitas 2002, trad. Andrei Cornea
 Platon, *Phaidon*, în *Opere IV*, ed. Științifică și enciclopedică 1983, trad. Petru Creția
 Platon, *Phaidros*, în *Opere IV*, ed. Științifică și enciclopedică 1983, trad. G. Liiceanu
 Platon, *Timaios*, în *Opere VII*, ed. Științifică 1993, trad. Cătălin Partenie
 Platon, *Parmenide*, în *Opere VI*, ed. Științifică și enciclopedică, 1989, trad. Sorin Vieru
 Andrei Pleșu, *Despre Îngeri*, ed. Humanitas 2002

⁶⁶ ibidem, p.124

⁶⁷ ibidem, p.124, 125

⁶⁸ cenzura transcendențială este bariera sufletelor de a ajunge încă fiind în trup la Adevăr (rezultat pe care și Kant îl obține în felul lui), iar cenzura transcendentă e limitată, deoarece sufletele se întorc mai devreme sau mai tîrziu în Inteligibil, în prejma Zeului

⁶⁹ ibidem, p.129; aceste suflete sînt la fel de libere pe pămînt, ca și în Cer

⁷⁰ idem

⁷¹ idem

- Francoise Bonardel, *Hermetismul*, ed. de Vest 1992, trad. Beatrice Stanciu
Corpus Hermeticum, Hermes Trismegistus, în *Filosofia hermetică*, ed. Univers enciclopedic
1995, trad. Dana Eliza Ghinea
Albert Camus, *Eseuri*, ed. Univers 1976
I. P. Culiianu, *Gnozele dualiste ale Occidentului*, ed. Polirom 2002
Clement Alexandrinul, *Gnoza și gnosticii*, Paideia, 1999, trad. și note Lucian Grozea
Schelling, *Sistemul idealismului transcendentă*, ed. Humanitas 1995, trad. Radu Gabriel
Pârvu
Fichte, *Doctrina științei*, ed. Hu